

3. Галай А.О. Організаційно-правові засади формування та функціонування персоналу установ виконання покарань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004.
4. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України № 631/2012 від 8.11.2012.
5. Лісіцков О.В. Державна пенітенціарна служба України: сьогодення та перспективи / О.В. Лісіцков // Теоретичні та практичні проблеми удосконалення діяльності кримінально-виконавчої системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (4 травня 2011 р.). – К., 2011. – С. 3-4
6. Львовичкін В.А. Актуальні проблеми реформування кримінально-виконавчої системи України / В.А. Львовичкін // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 1-2. – С. 6-18.
7. Маркова А.К. Психологія професіоналізму / А.К. Маркова. – М., 1996. – С. 150-151.

Надійшла до редакції 25.12.2012

ГЛАДКОВА Є.О., здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9 (477)

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Досліджено особу злочинця, що вчиняє насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ.

Ключові слова: особа злочинця, насильницькі злочини, працівники органів внутрішніх справ.

Исследована личность преступника, совершающего насильственные преступления против сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: личность преступника, насильственные преступления, сотрудники органов внутренних дел.

This article is devoted to learning individual offender, committing violent crimes against employees of Internal Affairs.

Keywords: individual offender, violent crimes, employees of Internal Affairs.

Згідно зі ст. 11 КК України злочин є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечно винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Насамперед, злочин є конкретна поведінка особи – діяння (в формі дії або бездіяльності). Визнання злочином саме діяння є принциповим. Це означає, що думки людини, її переконання, її якості не караються. Лише коли антигромадські погляди об'єднуються в конкретну поведінку, ми можемо говорити про злочин. Розглянемо питання, чому та або інша людина вчиняє протиправні дії та в чому полягає причина такої поведінки. Вивчення і пізнання особи злочинця дозволить правильно організувати і здійснити припинення злочинів та запобігання їм.

Успішне попередження та запобігання злочинам можливо лише в тому випадку, якщо значну увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме особистість є носієм причин їх вчинення. Тому можна сказати, що ця особистість – це основна і найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, що породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом попереджувального впливу. А тому проблема особистості злочинця є головною і водночас найбільш складною проблемою кримінології.

Метою дослідження особистості злочинця, що вчиняє насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ, є встановлення основних характеристик осіб, які вчиняють певні злочини, і розробка конкретних заходів, спрямованих на виправлення таких осіб.

Питання особи злочинця розглядається такими вченими, як В.Н. Бурлаков, Н.М. Карпачова, Ю.М. Антонян, О.Б. Сахаров, В.М. Кудрявцев, В.П. Смелянов та ін. Проте поза увагою названих авторів залишилось питання особи злочинця, що вчиняє насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ, що, власне, і пояснює актуальність та практичну значимість даного дослідження.

Розпочнемо зі з'ясування поняття «особистість». Традиційно під особистістю розуміють

сукупність соціально значимих якостей конкретної людини як члена суспільства та суб'єкта діяльності. Ці якості дозволяють людині пізнавати зовнішній світ і себе саму, виступати суб'єктом різних видів діяльності, вступати у суспільні відносини з іншими представниками суспільства. Тому, наприклад, не є особистістю новонароджена дитина або особа, яка хворіє на хронічну душевну хворобу. Вони не мають необхідних якостей (або взагалі їх втратили), які дозволяють бути повноцінним членом суспільства [1, с. 85].

Отже, особою злочинця є сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [2].

У вітчизняній криминології поняття особи злочинця трактується по-різному. В одному випадку під ним розуміють особу, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і злочинців об'єднує те, що вони скоїли злочин. В іншому наголошується на якісних відмінностях особи злочинця від особи незлочинця. І лише тоді, коли криминологічне дослідження мало на меті вивчення особи злочинця, проводився більш детальний її аналіз. Слід розрізняти суспільну небезпечність типів осіб злочинців і конкретних злочинців. До того ж суспільна небезпечність особи визначається не тільки характером вчиненого, але й місцем, що обіймає злочинна поведінка та її мотивація в усій системі особливих рис і поведінки суб'єкта загалом, співвідношенням між соціально значущими негативними та позитивними характеристиками особистості [3].

Об'єктом дослідження є агресивні особи, які вчинили насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ. Для оптимізації кількості показників фізико-біологічні показники можна досліджувати разом із психологічними, а моральні та соціальні прояви – із соціально-демографічними.

У нашому дослідженні будуть розглянуті такі три групи ознак: соціально-демографічні, психофізіологічні, кримінально-правові.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця містять відомості про стать, вік, освіту, місце народження та проживання, громадянство, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, належність до певної соціальної групи та інші відомості демографічного характеру.

Ознаки цієї категорії властиві будь-якій особі й самі по собі не мають криминологічного значення. Але у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки містять цінну інформацію, без якої неможлива повна криминологічна характеристика особи злочинця. При такому зіставленні встановлюються зв'язки особи злочинця з типовими характеристиками всього суспільства.

Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинця, котра може бути використана як у наукових, так і в прикладних цілях, зокрема при розробці та реалізації заходів профілактики.

Соціальні прояви або соціальні зв'язки (позиції) є необхідними для вивчення особистості агресивно-насильницького злочинця, тому що поведінка людини багато в чому залежить від її статусу в суспільстві. Кожна людина займає певне місце в житті та виконує деякі ролі, кожна з яких має свій зміст (сценарій ролі). Якщо не враховувати соціальної ролі в індивідуальному запобіганні, зникає вплив соціальних зв'язків і позицій, отже, зменшується імовірність досягнення цілей корекції.

У літературі зазначено, що кожній соціальній позиції відповідає сценарій ролі, яку складають одночасно дії трьох груп суб'єктів: 1) держави – у вираженій системі офіційних розпоряджень (законів, підзаконних актів); 2) суспільства – у формі загальноприйнятих і заохочувальних суспільною думкою норм і правил поведінки (моральних, естетичних, релігійних тощо); 3) неофіційних структур (родини, неформальних угруповань, груп товаришів по службі тощо) у формі неписаних правил поведінки [4, с. 67].

Своєю поведінкою особа обирає для себе певну роль у суспільстві, але можливим є конфлікт: об'єктивний, коли дійсний зміст ролі суперечить ситуації, та суб'єктивний, коли особа сприймає роль як суперечливу та не може з нею погодитись.

Статусно-рольові характеристики репрезентують реальне місце та суб'єктивні переваги особи у психологічно структурованому середовищі, її ставлення до різних ролей та індивідуальний стиль виконання ролей. Фактично йдеться про соціально-психологічну характеристику

особистості, яка вчинила злочин.

Психологічні ознаки впливають на скоєння особою суспільно небезпечних дій тому, що вибір способу дії здійснюється з урахуванням її психологічних особливостей.

Будь-яка поведінка людини, весь лад її життя залежать від особливостей особи, які формуються на базі її психічних станів і процесів під час набуття власного соціального досвіду. Особистість злочинця – антисоціальна; поведінка – анархічна, егоїстична, цинічна, корислива; потреби – соціально не виправдані й не обґрунтовані, способи їх задоволення суспільно засуджуються.

Особисті установки й інтереси злочинців не збігаються з інтересами та цілями суспільства й переважної більшості його членів. Деяким притаманне психологічне відчуження, що проявляється у відсутності емоційних контактів з людьми та специфічному сприйнятті навколишнього світу як чужого й ворожого. Соціально-психологічна характеристика особи злочинця охоплює особливості її інтелектуальних, емоційних, вольових характеристик. Інтелектуальні риси передбачають: рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широту чи вузькість поглядів, характер і різноманітність інтересів тощо. Кримінологічні дослідження показують, що більшість осіб, які скоїли злочини, особливо насильницькі, характеризуються зниженим рівнем загальноосвітніх знань, вузьким світоглядом, а то й розумовою відсталістю, обмеженими здібностями до якоїсь суспільно корисної діяльності.

На злочинну поведінку значний вплив спричиняють психічні аномалії, які, з одного боку, істотно ускладнюють засвоєння суб'єктом моральних і правових норм, а з іншого – перешкоджають адекватному сприйняттю й оцінці життєвих ситуацій, що складаються. Самі по собі ці аномалії не виступають як мотиви злочинів, але значно впливають на поведінку та спосіб життя [5, с. 36; 6, с. 50-52; 7].

Моральні ознаки відображають ставлення досліджуваного контингенту до проявів в основних видах діяльності, тобто ставлення до громадських обов'язків, державних органів, законів, правопорядку, праці, родини, культурних цінностей, антигромадських інтересів і прагнень [8, с. 30]. Від морального рівня людини залежить, які цілі вона висуває перед собою, якими засобами домагається їх досягнення, якими принципами керується, приймаючи те або інше рішення в житті [9, с. 57].

Ознаки, що характеризують особу злочинця, перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Комплексне вивчення особи злочинців не повинне обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхово характеризують особу, а має проводитися з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генези особи злочинця, з метою застосування адекватних заходів для її корекції і недопущення вчинення нею нових злочинів.

Кримінально-правові ознаки притаманні тільки тим особам, які вчиняють суспільно небезпечні діяння. Якщо не проводити дослідження механізму вчинення злочину та не вивчати пов'язаних з ним обставин, наявної щодо суспільно небезпечного діяння оперативної інформації, неможливо одержати об'єктивні дані для організації та здійснення подальшого кримінологічного впливу, запобігання та профілактики злочинам.

Слід наголосити на таких принципових моментах, що стосуються вивчення та аналізу особистості насильницького злочинця досліджуваної категорії злочинців:

- ця дослідницька категорія представляє собою певну систему визначених властивостей, які сукупно дозволяють вести мову про доволі високу специфічність даної категорії злочинців;
- вивчена та проаналізована органічна єдність соціально-демографічних, психофізіологічних та кримінально-правових ознак може бути покладена у подальше дослідження причинного комплексу насильницької злочинності проти працівників органів внутрішніх справ;
- соціальні, психічні та біологічні фактори, які впливають на злочинну поведінку, взаємодіють між собою не на паритетних засадах; у кожному конкретному випадку окремі їх складники зазнають більшого впливу з боку певних компонентів механізму вчинення злочину, в результаті чого видозмінюється процес детермінації;
- визначення сукупності факторів, які впливають на формування злочинної поведінки, можливо здійснити лише на основі встановлення різних за характером ознак, притаманних злочинцеві певної категорії.

З урахуванням викладеного, з точки зору цілей та поставлених завдань криминологічного аналізу особи злочинця, визначення суб'єктивних та об'єктивних його ознак набуває важливого прикладного значення.

Насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ – осіб, які є представниками влади та безпеки держави в цілому, викликають значний суспільний резонанс, створюють у населення почуття особистої незахищеності. Актуальність вказаної проблеми визначається широкою поширеністю злочинів певної категорії і стійкою тенденцією до зростання їх кількості.

Так, за даними статистики, протягом 2010 р. від рук злочинців загинуло 43 працівники органів внутрішніх справ, потерпілих від злочинів – 1334, у тому числі 75 жінок; 2011 р. загинуло 34 працівники ОВС, потерпілих – 1240, у тому числі 85 жінок. За два місяці 2012 р. від вчинених злочинів потерпіло 169 працівників ОВС.

Посягання на життя, честь та гідність працівників органів внутрішніх справ являє собою свідому та вольову діяльність винного. Подібна поведінка, вторгнення в сферу охоронюваних кримінальним правом суспільних відносин призводить або може привести до порушення нормальної діяльності органів внутрішніх справ. До скоєння злочину такого виду злочинця призводять стійкі індивідуалістичні навички та погляди, а саме зневага до суспільних інтересів, та кож це властивості особистості, ненависть, жорстокість, упертість, злоба і таке інше.

Для виявлення ознак, що впливають на скоєння насильницьких злочинів проти працівників органів внутрішніх справ, нами проведено вивчення осіб вікової категорії від 16 до 55 років, засуджених у 2007-2011 рр. судами Харківської області за вчинення вказаного злочину (загалом 412 осіб). При цьому враховувалися територіальні, часові й кількісні параметри досліджуваної сукупності, структурні групи, що відповідають статусам цих осіб і різновиду їхньої поведінки, визначалася величина сукупності в межах регіону за правилами соціологічної вибірки, що забезпечує надійність результатів (довірчу ймовірність) не нижче 85%.

З метою одержання повної та об'єктивної інформації дослідження проводилися за спеціальною програмою: для збору кримінально-правової інформації були вивчені кримінальні справи і справи оперативного обліку, а також вся інформація щодо засуджених, наявна в автоматизованих банках даних УМВС України в областях; безпосереднім опитуванням працівників правоохоронних органів, установ виконання покарання проводилося вивчення умов фізичного і соціального розвитку досліджуваних, морального формування, системи інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів антигромадської поведінки тощо.

Проведене дослідження показало, що злочини досліджуваної категорії вчиняються в основному особами чоловічої статі (93,94%), серед яких найбільш представленою є група у віці від 25 до 35 років. Намагалися ухилитися від покарання за раніше вчинені адміністративні проступки – 72%, злочини – 23%. В 70% випадків особи, які вчинили насильницькі дії, раніше були поставлені на облік за лінією МВС та мали судимість. У 35% осіб з моменту останньої судимості пройшло не більше шести місяців, в одній третині – не більше трьох років.

Характерним є те, що раніше злочинець і потерпілий один одного не знали, злочинне діяння вчинялося у міській місцевості.

У ході досліджень вибіркової групи осіб встановлено, що 25% з них мають середньо-спеціальну освіту, 60% на момент вчинення злочину ніде не працювали і не вчилися.

Що стосується рівня матеріальної забезпеченості злочинців, то 81% з них не мали постійних джерел доходу, але на обліку в службі зайнятості як безробітні не стояли. У зв'язку з відсутністю в даний час статистичного обліку про реальний дохід населення, що відповідає дійсності, наведені дані були отримані в ході бесід із засудженими. Так, 45% мали у власності або в користуванні за дорученням різний автотранспорт; до моменту затримання правоохоронними органами ніхто з них не голодував, у їх щоденний раціон обов'язково включалися м'ясні продукти; також усі досліджувані повідомили про часте відвідування кафе, барів, дискотек.

Всі особи досліджуваної групи характеризувалися вкрай антисоціальними інтересами і прагненнями: пияцтво – 60%; наркоманія – 38%; розваги та дозвілля – 83%; контакти з особами антигромадської поведінки, раніше засудженими – 35%; аморальні зв'язки та стосунки – 34%.

Негативне ставлення до закону, громадської безпеки, правопорядку у досліджуваної категорії злочинців досягає досить високого рівня. Для даних осіб значимі як матеріальні вигоди,

так і емоційні переживання, що пов'язані із самим процесом злочинної діяльності. Важливою обставиною, що стосується морально-психологічної специфіки цих злочинців, є детермінація протиправної поведінки потребою у ризику, участі у різного роду операціях, контактах, випробуванні гострих відчуттів, емоційно збудливих ситуацій.

Крім того, вивчення кримінальних справ показало, що 87% досліджуваних систематично скоювали тривалі однорідні злочини, не потрапляючи в поле зору правоохоронних органів.

Розгляд соціально-демографічних, психофізіологічних, кримінально-правових ознак осіб, що вчинили насильницькі злочини проти працівників органів внутрішніх справ, дозволяє дійти таких висновків:

– пізнання особи злочинця включає вивчення психофізіологічних особливостей, соціальних зв'язків, етичних особливостей, правових, у тому числі кримінологічних, аспектів, що відображають сутність людини;

– у злочинній поведінці певних типів, характерних для злочинів проти працівників органів внутрішніх справ, синтез антигромадської спрямованості особистості та низького культурно-освітнього рівня разом із підвищеними емоційними реакціями на подразники призводить до зниження ефективності механізмів внутрішнього контролю;

– на злочинну поведінку значний вплив спричиняють психічні аномалії, які, з одного боку, істотно ускладнюють засвоєння суб'єктом моральних і правових норм, а з іншого – перешкоджають адекватному сприйняттю й оцінці життєвих ситуацій, що складаються;

– у вивченій категорії осіб також відзначається схильність негайно домагатися бажаного, причому оцінка мети і способу під впливом суб'єктивних і об'єктивних впливів різко змінюється.

На основі аналізу одержаних даних емпіричним шляхом доведено, що особа злочинця відрізняється набором ознак, притаманних саме для цієї категорії осіб, що обумовлює необхідність їх аналізу та інтеграції в систему знань, необхідних для розробки адекватних заходів запобіжного впливу.

Вивчення соціально-демографічних, психофізіологічних, кримінально-правових ознак осіб, що вчиняють злочини проти працівників органів внутрішніх справ, дозволяє стверджувати, що досягнення успіху в навчальній та виробничій діяльності у досліджуваних осіб були замінені формуванням соціально-негативних потреб – це антигромадський спосіб життя, спілкування із культурно бідним середовищем тощо; психічна складова досліджуваних злочинців помітно відрізняється від законслухняних громадян: антигромадська спрямованість особистості та низького культурно-освітнього рівня разом із підвищеними емоційними реакціями на подразники призводить до того, що ефективність механізмів внутрішнього контролю є доволі низькою; схильність особи домагатися бажаного будь-яким шляхом.

Список використаної літератури:

1. Кримінологія. Загальна частина : навч. посіб. / Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х., 2010. – С. 240.
2. Особа злочинця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/576664>.
3. Поняття особи злочинця [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua>.
4. Васильев В.Л. Юридическая психология / В.Л. Васильев. – СПб., 2000. – С. 255.
5. Гульдман В.В. Основные типы мотивации противоправных действий у психопатических личностей / В.В. Гульдман // Вестник Московского университета. – Серия 14. Психология. – 1984. – № 1. – С. 36.
6. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Изучение правонарушителей с психическими аномалиями / Ю.М. Антонян, С.В. Бородин // Соц. законность. – 1985. – № 2. – С. 50-52.
7. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступное поведение и психические аномалии / Ю.М. Антонян, С.В. Бородин ; под ред. В.Н. Кудрявцева. – М., 1998.
8. Психология : словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд. доп. и перераб. – М., 1990.
9. Солодовников С.А. Преступные посягательства на собственность : учеб. пособ. / под ред. проф. Г.А. Аванесова. – М., 2005. – С. 128.

Надійшла до редакції 26.12.2012

